

Vade Farkı Faiz İlişkisi

Bizleri yoktan var edip sayısız nimetleri veren Rabbimize hamd eder ve hakla batılı, helal ile haramı ayırmak için gönderilen Hz. Muhammed (sallallahu aleyhi ve selem)e, âl ve ashabına selam ederiz.

Bu ayki sayımızda mütedeyyin olan esnafı hayli huzursuz eden vade farkını ele alacağız. Kimileri böyle bir uygulamanın faiz olacağı endişesi ile ya bu tür muamelelere girmekten kaçınmakta, ya da ticari zorunluluktan dolayı girse bile huzursuz olmaktadır. Vadeli satışlarda vadeden dolayı alınan farkın İslam'ın haram kıldığı faizle ilişkisi öteden beri İslam Âlimlerinin gündemini meşgul etmiştir.

Allah Teâlâ şöyle buyuruyor:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا بِضَاعٍ لَا يَضَعُ يَدَهُمْ عَلَى الْيَمِينِ وَلَا الْشَّيْطَانُ مِنْ
الْمَيْمَنِ ذَٰلِكَ بَرَاءُ نَفْسِهِمْ قَالُوا إِنَّمَا الْمَالَ جَدِيدٌ
مِثْلُ الرِّبَا بَرَاءُ وَاحِدٌ اللَّهُ أَعْلَمُ بِالْجَدِيدِ وَحَرَّمَ
الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ
فَآذَنَتْهُ إِلَىٰ فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَىٰ اللَّهِ
وَمَنْ عَادَ فَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ

“Faiz yiyenler, ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar. Bu, onların, “Alışveriş de faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan böyle kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyarak)faizden vazgeçerse, artık önceden aldığı onun olur. Durumu da Allah’a kalmıştır. (Allah, onu affeder.)Kim tekrar (faize)dönerse, işte onlar cehennemliklerdir. Orada ebedî kalacaklardır.”[1]

Malı başka bir mal ile İslamiyet'in izin verdiği şekilde birbirleriyle değiştirilmesine alış veriş denmektedir.[2]

Faizin birçok neveleri olduğundan bu nevelerini de içine alsın diye birçok tanım olmuştur bunlar; borç verilen bir parayı belli bir vade sonunda belirli bir fazlalıkla geri almak. Veya herhangi bir borç ilişkisiyle ortaya çıkan ve zamanında ödenemeyen bir alacak için ek vade tanıyıp vade sonunda da bu alacağı fazlasıyla geri almak. Ve yine bu şekilde alınan fazlalığın genel adına faiz denmektedir.[3]

Klasik fıkıh kitaplarımızda faiz; paranın vade sebebiyle para kazanması olarak da tanımlanmıştır.

Vadeli satışta ki vade farkının tanımı ise; malın vade sebebiyle peşin kıymetine göre daha fazla bir bedele satılması olarak yapılmıştır. Tariflerden de anlaşılacağı gibi faiz ile vade farkı arasında fark bulunduğu bir gerçektir. Meselemize daha geniş açıdan bakabilmek için İslam fıkıhına göre alış verişin genel şartlarına değinmemiz uygun olacaktır.

Genel olarak alış verişin altı tane rüknü vardır. Bu rükünlerin bir kısmı aslî (yegâne) rükündür. Diğer kısımları ise aslî rükün değildir. Bu rükünler sırasıyla şu şekildedir:

1-Bayi(satıcı)

2-Müşteri (alıcı)

3-Mebi (satışa arz edilen mal, diğer bir ifadeyle semenin mukabilinde olan mal)

4- Semen (alınan mal mukabilinde verilen para veya para makamına kaim olan nesne)

5-İcap

6-Kabul[4](bu ikisinin tarifleri aşağıda anlatılacaktır)

Alış-verişin oluşabilmesi için nasıl ki bu rükünlere ihtiyaç varsa, bu rükünlerin her birerlerinin tahakkuku içinde belli başlı şartlar vardır. Ancak konumuzun yani vade farkının helal veya haram olması bu rükünlerden sadece icap ve kabulle alakalı olduğundan diğer rükünlerin şartlarına şimdilik değinmeyeceğiz.

İcap ve **kabul**, karşılıklı rızanın göstergesi sayıldığından diğer bir ifadeyle iradenin ifadeye dökülmesi olarak kabul edildiğinden akdin aslı rüknü (yegâne rüknü) olarak nitelendirilmiştir.[5]

Hanefi mezhebine göre; ilk açıklanan iradeye **icap** denmektedir.Buna cevap mahiyetinde ve ikinci olarak açıklanan irade ye de **kabul** denmektedir[6].

Yani akdi oluşturan taraflardan (bayi ve müşteriden) iradesini ilk defa ifade eden kimseye icap eden, dendiği gibi ifade ettiği söze de**icap** denilmiştir. Bu kimsenin, malı satan bayi olması veya malı satın alan müşteri olması bu hükmü değiştirmeyecektir. İcap edenin iradesini aynen kabul eden kimsenin ifadesine de **kabul** denmektedir. Aynı şekilde bu kimsenin, malı satan bayi olması veya malı satın alan müşteri olması bu hükmü değiştirmeyecektir.

Burada dikkat edilmesi gereken; **kabulün icaba** muhalif olmamasıdır. Mesela bayi (malı satan kişi) bu malı 10 liraya sattım dese bu bir icaptır. Karşı taraf olan müşteri bu malı 10 liraya satın aldım veya bu manaya gelen başka bir ifade kullanması da kabuldür.

Şu kadar var ki müşteri, 10 liraya sattım diyen bayiye karşı 9 liraya aldım dese veya 10 lira ya peşin sattım diyene 10 liraya bir ay vadeli aldım dese bu söz kabul olarak değerlendirilmez. Bilakis yeni bir icap olur. Teklif edilen akdin oluşabilmesi karşı tarafın bu yeni icabı külli olarak (yapıldığı şekilde) kabul etmesine bağlı olacaktır.

Görüldüğü gibi akdin oluşması **kabulün icapla** buluşmasıylaadır. Buda göstermektedir ki icap ve kabul oluşmadan önceki sözlerin akde hiçbir tesiri yoktur.

İslam fıkhrına göre malın, peşin satışı caiz olduğu gibi vadeli satışı de caizdir.[7] Lakin şunu da ifade etmek gerekir ki herhangi bir kayıt getirilmeden yapılan satışta asıl olan peşin olmasıdır.

Vadeli satışın caiz olabilmesi tayin edilen vadenin malum olmasına bağlıdır. Zira vade zamanının meçhul olması yani belirtilmemesi akdi fasit eder. Fasit akit Hanefi mezhebine göre faiz sayılmaktadır.[8] Günümüzdeki vadeli satışların caiz olup olmamasıyla hüküm vermemiz, yapıllışlarını bilmemize bağlıdır.

Günümüzdeki vadeli satışların yapıllışlarını iki kısma ayırabiliriz:

1-Bayi nin yani satıcının; “Bu malın peşin fiyatı 10 lira, bir ay vadeli fiyatı 12 lira” demesi, alıcının da bunlardan birini tayin etmeden yani peşin olan 10 lirayı veya bir ay vadeli olan 12 lirayı belirtmeden “tamam aldım” demesi şeklinde yapılan vadeli satışlar.

Bu şekilde yapılan alış-veriş elbette caiz değildir. Çünkü yukarıda ki satırlarımızda da belirttiğimiz gibi kabulün, icaba uygun olmaması lazımdır. Misalimizde icap yoktur. Bunun için karşı tarafın sözünü **kabul** olarak değerlendiremeyiz. Zira bayinin yani satıcının “Bu malın peşin fiyatı 10 lira, bir ay vadeli fiyatı 12 lira” demesi, icap değildir. Bilakis hukuki niteliği itibari ile bir icaba davettir. Başka bir tabirle tekliftir.Bunun için alıcının bunlardan birisini yani peşin olan 10 lirayla, bir ay vadeli olan 12 lirayı belirtmeden “tamam

aldım” demesi kabul olarak değerlendirilemez. Belki yeni bir icap olur. Aynı şekilde bu icabı karşı taraf yani misalimizde ki bayi, olduğu gibi gerek ifadeyle ve gerekse fiiliyle kabul edecek olsa akit yine caiz olmayacaktır. Zira satın alınan malın bedeli meçhuldür. Oysa bir satışın sahih olmasının şartlarından birtanesi de; fiyatın nizaya yani tartışmaya götürmeyecek şekilde belirtilmesidir. Ayrıca Peygamber Efendimiz (Sallallahu Aleyhi ve Sellem)’in bir satışta iki satışı yasaklamış olması, bu şekliyle yapılan alış verişin caiz olmamasının ayrı bir etkenidir.

Tekrar belirtelim ki, bu hüküm yani akdin bu şekliyle caiz olmaması; tarafların fiyatlardan birini belirtmeden akdi yapmalarından kaynaklanmıştır.

2-Satıcı, malın peşin fiyatını ve belirli vadelere göre vadeli fiyatını söyler; alıcı da bu fiyatlardan birisini tercih eder. Ve alış-verişi bu tek fiyat üzerine kesinleştirirler.

Bu şekliyle yapılan alış-veriş sahihtir. Zira satıcının malın peşin fiyatını ve belirli vadelere göre vadeli fiyatını söylemesi birinci kısımda da olduğu gibi icap değil belki icaba davettir. Bu durumda karşı tarafın, teklif de ileri sürülen vadeyi ve o ölçüdeki fiyatı kabul ettim demesi, müşteri tarafından bir icap olacaktır. Bayinin, kabulüne delalet eden kelimesi veya fiili akdin ikinci tarafı olankabulolarak değerlendirilecektir. Durum böyle olunca kabul ile icap, birbirlerine uyumlu bir şekilde bir araya gelmiştir. Bu da akdin oluşumu demektir. Konumuzun başında da ifade ettiğimiz gibi akdin oluşması kabulün, icapla tam bir uyumlabuluşmasıylaadır. İcap ve kabul den önceki sözlerin akde hiçbir tesiri yoktur. Konunun anlaşılabilmesi için şöyle bir misal verebiliriz.

Kendisinde pazarlık olan alış verişlerde, taraflar bir fiyat üzerinde anlaşmadan, birçok fiyattan bahsetmektedirler. Söz gelimi; bayinin(satıcının) “bu malı 10 liraya satıyorum” demesine mukabil müşterinin (alıcının) “5 liraya alırım” demesi. Daha sonradan bayi “9 lira olur”, demesine müşterinin “6 liraya alırım” diyerek cevap vermesi. Bu pazarlığın sonunda 7,5 liraya anlaşılacak akdi yapmaları gibi.

Görüldüğü gibi pazarlık aşamasında birçok fiyattan bahsedilmiştir. Bununla beraber bu şekilde yapılan alış-verişlerin caiz olacağına herhangi bir ihtilaf söz konusu bile olmamıştır. Zira icap ve kabul, tam bir uyumla buluşmuştur.

İkinci kısımdaki vadeli satışlarda da konuşulan farklı fiyatları bu şekilde değerlendirmemiz mümkün olacaktır. Çünkü bu farklı fiyatlar kabulün, icaplabuluşmasından önce konuşulmaktadır. Pazarlık esnasında konuşulan farklı fiyatlar gibi.

Mesalemizi bu denli düşündüğümüzde günümüzdeki vadeli satışların yukarıda beyan ettiğimiz ikinci kısım şekliyle faiz olarak değerlendirmenin mümkün olamayacağı gözlenecektir. Çünkü kâr meşru olduğu gibi, her zaman aynı oranda olmasını gerektiren dinî bir zorunlulukta yoktur. Bugün % 10, yarın % 25 kârla satmakta mahzur olmadığı gibi, peşin satılması halinde % 10, vadeli satılması halinde % 30 veya başka bir oran da kâr konulmasında da bir mahzur lazım gelmez. Velew ki bu oranlar faizli müesseseler olan bankaların oranlarıyla eşit olsun. Zira kişi; kar oranını piyasaya göre tayin edebildiği gibi belli müesseselere göre de tayin edebilir.

Burada dikkat edilmesi gereken husus; tespit edilen peşin veya vadeli fiyatlardan biri üzerine anlaşmanın sağlanmasıyla akdin oluşmasıdır. Fiyatın baştan tespit edilmemesi veya gecikme halinde her ay için yüzdelik oranında mesela % 2 gibi bir fark almanın şart koşulmasıyla yapılan alış-verişlerin fasit olması, birinci misallerimizden de anlaşılıyordu. Zira bu gibi akitlerde alıcı ile satıcı tek bir fiyat üzerinde anlaşmış olmamaktadır. Hadisi şeriflerde belirtilen faiz, böylesi akitlerde açıkça kendisini göstermektedir.

Burada şunu da ifade etmek isteriz ki; İslam âlimlerinin beyan ettiği ve netice olarak vade farkının caiz olmasını gösteren hükümler, vade farkının alınmasını tavsiye mahiyetinde değildir. Belki, ticarî hayatın zaruretlerinden kaynaklanan bir neticedir. Daha açık bir ifadeyle ruhsattır, azimet değildir. Yani, bir Müslüman tüccar vade farkını koyarak taksitli satış yapabilir. Ancak imkânları zayıf olan müşterilerine karşı vade farkı almaksızın yapacağı satış da hiç şüphesiz takdire şayandır. Hatta vade farkını istemeden yaptığı vadeli bir satışla, bir bakıma, müşterisine karz-ı hasen(borç) vermiş gibi sevap kazanacaktır. Bunun

sevabı ise, gerek Kur'ân-ı Kerim'de ve gerekse Hadis-i Şeriflerde birçok defa zikredilerek, Müslümanların dikkatine sunulmuş ve buna teşvik edilmiştir. Bu itibarla, Müslümanların karşılıklı sevgi ve kardeşlik duyguları içinde, her vesileyle birbirlerine yardımda bulunmaları, bhusus zengin olanların fakir olanlara ellerinden geldiği kadar yardımlarına koşmaları güzel bir davranıştır. Diğer bir ifadeyle Müslüman da olması gereken ahlaktır. Özellikle Müslümanlarının bu ahlaka ve dayanışmaya çok ihtiyacı olduğu şu günlerde.

[1]Bakara Suresi/275

[2]Reddü'l-Muhtar Dürrü'l-Muhtar'la beraber c:7 s:9-10-11 * El-Bahru'r-Raik c:5 s:277 * El-Mevsuatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytî c:9 s:1

[3]El-Mevsuatü'l-Fıkhiyyetü'l-Kuveytî c:22 s:50 * İslam ve toplum İSAM c:2 s:411

[4]Bedaiü's-Sanai c:6 s:527..

[5]El-İhtiyar c:2 s:4

[6]Tebyinü'l-Hakaik c:4 s:276-277, El-Fıkhü'l-İslamiyyetü ve Edilletühu c:5 s:3309

[7]Fethu Babi'l-İnaye c:2 s:302

[8]Mecmeu'l-Enhur c:28 * Reddü'l-Muhtar c:7 s:39-50